

ЕКОЛОГО-ОСВІТНІ ТА ЕКОЛОГО-ВИХОВНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 502/504.03(477.840)

ЕКОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ ЯК УМОВА СТАНОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

(результати опитування населення учасниками україно-німецького проекту «Громадська діяльність для ідеального навколишнього середовища в Західній Україні»)

І.Ю. Чеболда

*Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2 Email: info@tnpu.edu.ua*

Анотація. Екологічна свідомість як умова становлення екологічного суспільства (результати опитування населення учасниками україно-німецького проекту «Громадська діяльність для ідеального навколишнього середовища в Західній Україні»). У статті викладені теоретичний і методологічний аналіз понять «екологічна свідомість», «екологічна освіта»; проведено аналіз соціологічного опитування як методу визначення рівня екологічної свідомості суспільства; запропонована екопросвітницька та ековиховна робота як шлях до підвищення рівня екологічної свідомості суспільства.

Ключові слова: екологічна свідомість, типи екологічної свідомості, екологічне суспільство, екологічний світогляд, навколишнє середовище, захист навколишнього середовища.

На сучасному етапі розвитку цивілізації частими стають процеси пошкодження механізмів цілісного функціонування біосфери. Це пов'язано з ланцюгом ряду причин: низькою екологічною свідомістю, порушенням усталених суспільних норм моралі, частковою деградацією традиційних духовних цінностей тощо. Взаємодія перерахованих факторів призвела до цілком закономірних наслідків – суперечності між суспільством і природою. Людство опинилось в глухому куті і якщо не буде знайдено і реалізовано найоптимальніший вихід з нього, загибель суспільства і колапс біосфери настануть із невідворотною закономірністю [1].

Сьогодні, як ніколи, перед людством стоїть питання про необхідність зміни свого ставлення до природи і забезпечення відповідного виховання і освіти молодого покоління. Потрібні нові чинники формування нового світогляду людства, спрямованого як на гармонізацію стосунків людини з довкіллям, так і на запобігання розвитку глобальної екологічної кризи.

Проблеми формування екологічної свідомості розглядалися у роботах В. Барановського, Н.Н. Кісельова, Г.О. Бачинського В.С. Крисаченко.

Об'єктом дослідження є екологічна свідомість та екологічна культура населення. Предмет дослідження - ставлення населення до природи, проблем довкілля та характеру відносин суспільства з навколишнім середовищем. Мета дослідження - розробка моделі ставлення громадян до навколишнього середовища та екологічних проблем суспільства.

Свідомість визначають як узагальнене, оціночне та цілеспрямоване відображення дійсності в її конструктивно-творчому перетворенні, у випереджальному мислительному моделюванні дій, у передбаченні їх наслідків, у раціональному регулюванні та самоконтролі діяльності [2].

Фундаментом екологічної свідомості є екологічні знання, які поряд з екологічним мисленням, світоглядом, етикою і культурою є компонентами екологічної освіти. За критерієм носія в екологічній свідомості, окрім індивідуальної екологічної свідомості, виділяють масову екологічну свідомість, яка відображає притаманні певному суспільству чи великій соціальній групі (класу, нації, віковій групі і т. п.) уявлення про особливості взаємовідносин у системі «суспільство-природа». Масова екологічна свідомість не є середньою арифметичною індивідуальних екологічних свідомостей всіх членів суспільства чи соціальної групи, а виражає домінуючі, пануючі погляди [3].

Проект «Громадська діяльність для ідеального навколишнього середовища в Західній Україні» реалізовувався в рамках Німецько-українських зустрічей молоді Брауншвайзького технічного університету (Німеччина), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка та Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (Україна). Окрім лабораторних досліджень якості ґрунту та води Тернопільського регіону

учасниками проекту було проведено опитування серед мешканців Тернопільської області з приводу того, як вони оцінюють екологічну ситуацію свого населеного пункту та області загалом.

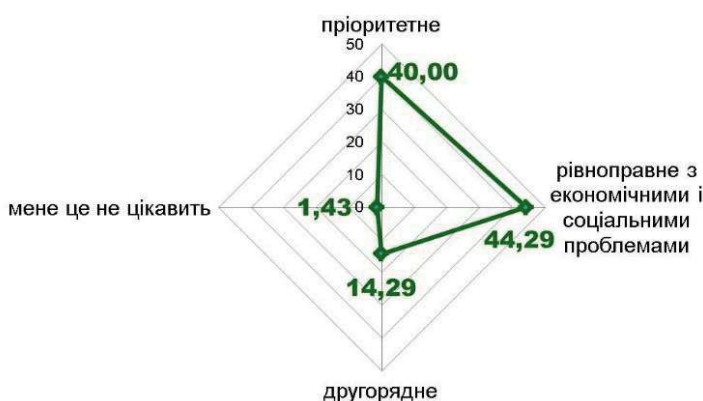

аграрного сектору; 20 працівників освіти; 4 домогосподарки; 3 пенсіонера; 7 безробітних і 1 чоловік іншого соціального стану. Вік опитаних від 12 до 74 років.

Найбільше стурбовані екологічною ситуацією громадяни вікової категорії до 55 років, з вищою освітою, працівники сфери освіти, учні та студенти. Найменше екологічна ситуація турбує безробітних, працівників виробничої сфери.

Це підтверджує думку, що ставлення населення до екологічних проблем опосередковане рівнем економічного розвитку суспільства. На прикладі українського суспільства підтверджено, що для членів суспільства з низьким рівнем економічного розвитку характерне переважання цінності росту

Яке місце повинно займати в місті вирішення екологічних проблем? (%)

економічними та соціальними проблемами, 40% - пріоритетним, близько 14% надають вирішенню екологічних проблем другорядне значення і тільки 1,4% респондентів не проявляють інтересу до їх вирішення. Тут спостерігаємо суттєву стурбованість населення та інтерес до інформації про стан навколишнього середовища, важливого фактору який повинен суттєво впливати на екологічну свідомість.

На питання «Хто, на Вашу думку, має найбільший вплив на формування екологічної ситуації у місті і можливості її зміни?» майже 43% вважають місцеві органи влади, приблизно такий відсоток вбачають вирішальну роль за науковими установами, природоохоронними органами, громадськими

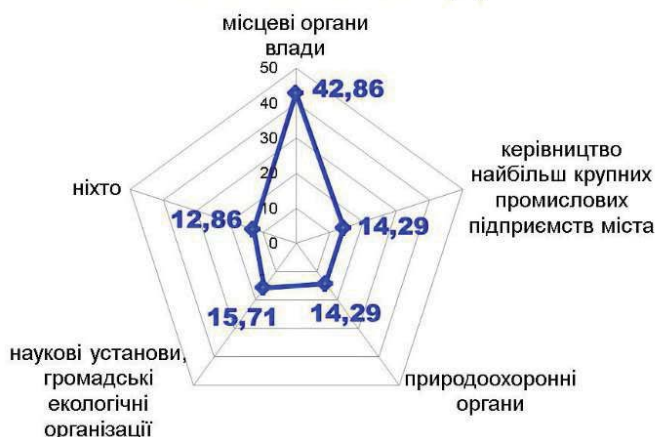
Загальна модель ставлення населення Тернопільського регіону до навколишнього середовища, екологічних проблем та характеру взаємодії суспільства з довкіллям представлена такими основними структурними елементами як ставлення до стану довкілля, оцінка респондентами власних можливостей впливу на стан довкілля і ін.

Учасниками проекту було задано 13 запитань і опитано 70 респондентів: 28 чоловіків та 42 жінки. За соціальним станом це - 3 школярі; 20 студентів; 2 службовців; 7 робітників; 3 робітника

аграрного сектору; 20 працівників освіти; 4 домогосподарки; 3 пенсіонера; 7 безробітних і 1 чоловік іншого соціального стану. Вік опитаних від 12 до 74 років. Найбільше стурбовані екологічною ситуацією громадяни вікової категорії до 55 років, з вищою освітою, працівники сфери освіти, учні та студенти. Найменше екологічна ситуація турбує безробітних, працівників виробничої сфери. Це підтверджує думку, що ставлення населення до екологічних проблем опосередковане рівнем економічного розвитку суспільства. На прикладі українського суспільства підтверджено, що для членів суспільства з низьким рівнем економічного розвитку характерне переважання цінності росту добробуту над екологічними цінностями навіть попри незадоволеність станом довкілля. Також враховуючи те, що країна фактично знаходиться в стані війни, то суспільство велику увагу приділяє безпеці країни.

Перед респондентами стояло питання: «Яке місце повинно займати в місті вирішення екологічних проблем?». Майже 44% опитаних вважають вирішення екологічних проблем є рівноправним з

Вашу думку, має найбільший вплив у формування екологічної ситуації у місті і можливості її зміни? (%)

екологічними організаціями та керівниками великих промислових підприємств. Тільки близько 13% респондентів схиляються до думки, що екологічними питаннями ніхто не повинен займатися. Цей показник має насторожувати. Байдушність найстрашніша риса людської свідомості, а байдушність у ставленні до природи це – злочин.

Оскільки, близько 16% опитаних вважають, що громадські екологічні організації повинні впливати на екологічну ситуацію у місті, учасники проекту запропонували наступне питання: «Що Ви знаєте про діяльність громадських екологічних організацій і який вплив має ця діяльність на рішення місцевих екологічних проблем?». Про наявність громадських екологічних організацій

Що Ви знаєте про діяльність громадських екологічних організацій і який вплив має ця діяльність на рішення місцевих екологічних проблем? (%)

висловилося 33 опитаних, на жаль, вони не володіють інформацією про результати їх діяльності. Думку про те, що громадські екологічні організації мають вагомий вплив на ухвалення екологічно значущих рішень в місті висловилося 17 чоловік. Близько 29% респондентів нічого не знають про їх існування (12 опитаних), або вважають, що вони бездіяльні (8 опитаних). Учасниками проекту «Громадська діяльність для ідеального навколишнього середовища в Західній Україні» реалізовано ідею дослідження та висвітлення для громадськості м. Тернополя актуальних екологічних проблем Тернопільського регіону: якість

води, стихійні сміттєзвалища, забруднення річок та ґрунтових вод. Проект довів, що громадські екологічні організації та рухи сприяють формуванню національної культури, освіти, масової екологічної свідомості на основі суспільно-етнічної системи поглядів на значення природи в житті людини. Громадяни України мають право створювати громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод (стаття 36 Конституції України), в тому числі такі організації, які здійснюють свою діяльність у сфері охорони довкілля.

Іншим критерієм визначення рівня екологічної компетенції громадян та типу екологічної свідомості була обізнаність з екологічними проблемами в місці їх проживання.

Як показують проаналізовані дані опитування, найбільше населення Тернополя не задовольняє стан питної води та засмічення природи побутовими відходами (лісові насадження, парки, пляжі і ін.) – 21,7% та 21,1% відповідно.

Також, слід відмітити, що майже 46% опитаних згодні сортувати відходи, якщо будуть створені необхідні умови (наприклад, спеціальні смітєві контейнери для роздільного збору), 29% завжди прагнуть сортувати сміття. Рівень забруднення території твердими побутовими відходами оцінюється жителями міста, як середній (майже 46%), високий – 20%.

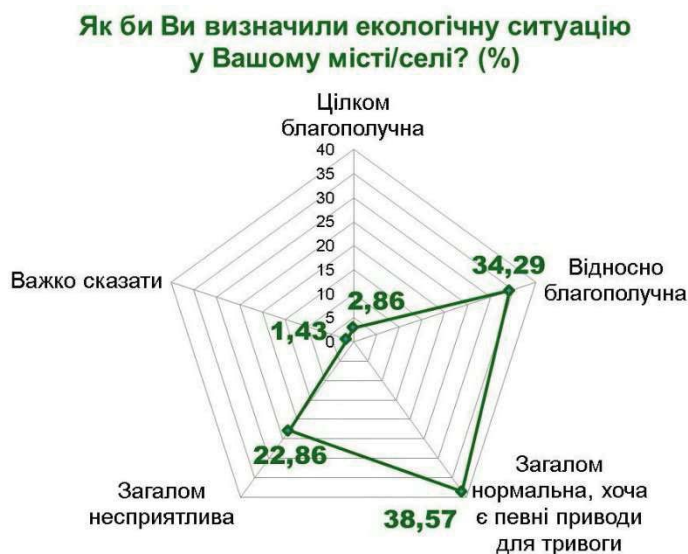
Якщо питання з побутовими відходами в місті вирішується, то питання якості питної води дійсно гостро стоїть у місті, адже для питних потреб тернополяни переважно не використовують воду міського водопостачання.

Які екологічні проблеми найбільше хвилюють мешканців області/міста/села? (%) (можливі кілька варіантів відповідей)

Велике занепокоєння висловили респонденти станом Тернопільського озера (16,5%) та проблемою озеленення міста. Тернопіль, за останні роки, тільки розбудовується, а кількість парків, скверів, зелених насаджень не змінюється, або зменшується.

Цікавими виявились відповіді на питання: «Як би Ви визначили екологічну ситуацію у Вашому місті/селі?». Зокрема, близько 34% оцінили ситуацію, як відносно благополучною, близько 39% - загалом нормальною, хоча є певні приводи для тривоги, 22,8% - загалом несприятливою.

Таким чином, аналізуючи згадані вище результати опитування можна прогнозувати погіршення екологічної ситуації у найближчі роки, якщо паралельно із реалізацією заходів щодо стабілізації економіки не будуть робитися адекватні кроки в екологічному плані [4]. Відповідно до цього можна зробити висновок, що мешканці нашої області, занепокоєні екологічною ситуацією, готові прикласти зусиль для її покращення але з допомогою громадських організацій та місцевих органів влади.

Аналіз екологічної свідомості в Тернопільському регіоні показує в цілому високу зацікавленість екологічними проблемами, але спостерігається недовіра до дій державних і адміністративних органів. Техногенна катастрофа чи її погроза, а також зв'язані з нею екологічні небезпеки асоціюються в населення з діяльністю недоступної для нього системою державного керування. Можливо, це визначається фактором відчуженості населення від процесу прийняття рішень із приводу розміщення і функціонування об'єктів, що характеризуються підвищеним технологічним ризиком.

У сучасному світі екологічна свідомість поступово формує правило, відповідно до якого для побудови екологічного суспільства необхідні не тільки економічні, але й політичні, соціальні і світоглядні зміни. Основою сучасної екологічної свідомості стає турбота про збереження екологічної рівноваги. Екологічна свідомість стає відображенням труднощів, з якими стикається суспільство та демонструє високий рівень суспільного розвитку. Вона розглядає людину і природу у світлі нових цінностей, а саме рівноправного розвитку суспільства і природи.

Література:

1. Алексеенко И. Р. Последняя цивилизация? / И.Р. Алексеенко, Л.В. Кейсевич - К. : Наук. думка, 1997. - 411 с.
2. Дерябо С.Д. Экологическая педагогика и психология. / С.Д. Дерябо, В.А. Ясвин – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 224 с.
3. Львовичкіна А.М. Основи екологічної психології. Навч. посіб. / А.М. Львовичкіна – К.: МАУП, 2004. – 130с.
4. Бай І. Є. Екологічна ситуація в Тернопільській області / Ірина Євгенівна Бай, Олександр Панчук, Орест Васильович Сінгалевиц // Збірник праць ТО НТШ, — Т. : ТДМУ, Укрмедкнига, 2011 — Том 6 : Актуальні питання екології та охорони здоров'я. — С. 19-35. — (Проблеми екології).

Summary. Ecological consciousness as a condition of ecological society formation (the results of population survey by participants of «The ciliv activity for healthy envitonment in Western Ukraine»). The article presents a theoretical and methodological analysis of the concepts "ecological consciousness", "ecological education"; sociological survey is analyzed as a method of determining the level of ecological consciousness of the society; eco-instructive and eco-educational work is suggested as a way to increase the level of ecological consciousness of the society.

Key words: ecological consciousness, types of ecological consciousness, ecological society, ecological outlook, environment, protection of an environment.